

„A műközpontúság pontosan ellene megy mindannak, amit gondolok”

Beszélgetés Szilágyi Márton irodalomtörténésszel

Tanár Úr publikációs listájából ki lehet olvasni egy töredékes párbeszédet. „Ki vagyok én?” Ez áll az Ön szerkesztésében megjelent Petőfi-tanulmánykötet borítóján. Arany Jánosról szóló könyvének pedig az a címe, hogy „Mi vagyok én?” Induljunk el mi is innen.

Erre a kérdésre úgy szoktam válaszolni, hogy irodalomtörténész vagyok. Legyen teljesen világos, hogy egyetlen szakmához sorolom saját magamat. Ugyanakkor azt is hozzá lehet tenni, de már nem a bemutatkozásnál, hogy talán szokatlanabb irodalomtörténész vagyok, mint ami a szokás. Magyar és történelem szakon végeztem itt a bölcsészkaron, és már annak idején is arra törekedtem, hogy a két szakon tanultakat megpróbáljam valahogy együtt kezelni vagy egymásba építeni. Ez nem egyszerű és lezárható feladat, hanem állandó törekvés. Nem is biztos, hogy mostanra ezzel végeztem, de valamiféleképpen a két tanult terület tanulságait egy idő után megpróbáltam összekapcsolni. Ebből fakadt egy olyasféle igény, amely most már egyre inkább tudatosnak látszik, egy olyan irodalomtörténet-írásnak a követése, amelyik megpróbál valamiféleképpen a történetírás bizonyos trendjeivel is számolni.

Tehát az interdiszciplinaritásra egyre tudatosabban törekedett. De már az indulásnál, az Urániáról szóló kandidátusi értekezésén is látható a társadalomtörténeti érzékenység. Milyen fordulópontokhoz tudja kötni az erősödését?

Nem könnyű ezt meghatározni, mert nyilván nagyon sok minden benne van abban, hogy az ember idáig eljut. Az én esetemben nagyon fontos volt a családi tradíció is. A szüleim első generációs értelmiségiek, és különösen édesapám szerepe volt jelentős példa a számomra. Én tőle láttam, tőle örököltem a szellemi készenlét olyan intenzitását, amely mindenre kiterjed. Miközben ő néprajzos volt, érdeklődéssel és szakértelemmel tudott történeti, irodalmi, művészeti kérdésekhez hozzájárulni, és ebből nyilván nagyon sok mindent elsajátítottam. Annak is szerepe

lehet, hogy az életem alapvetően vidéki közegben zajlott jódarabig: tizenöt éves voltam, amikor Pestre kerültem, de az életem korábbi fontos helyszínei és az a fajta vidéki értelmiségi élet, amelyet a szüleim éltek, és amelybe, úgy gondoltam, én is bele fogok nőni, az szintén arra szorított, hogy az ember mindenre figyeljen, ami történik. Jelentős különbség a mostani korszakhoz képest, hogy gyerekkoromban nem éreztem azt, bármelyik vidéki városban éltem is, hogy ne tudnék mindenről, ami érdekes. Most jóval nagyobbban érzem a különbséget a vidék és Budapest szellemi körülményei között, és ezt a hallgatóimon is látom: sokkal nagyobb, sőt, szinte áthidalhatatlan a távolság.

Az egyetemi éveim alatt legalább annyit tanultam az évfolyamtársaimtól, mint a tanáraimtól. Volt néhány olyan barátom, évfolyamtársam, akikkel a közösen látogatott órák éppen azért voltak különösen intenzívek, mert velük együtt tudtam azokat megbeszélni. Itt egy nevet mindenképpen említenem kell, éppen azért, mert az illető örök fájdalomra igen korán meghalt: Sahin-Tóth Péterrel, aki az egyik legjobb barátom volt, annak idején a *Sic Itur ad Astra* alapítását is együtt találtuk ki. Ő és még néhány más évfolyamtársam tehát mind szerepet játszottak abban, hogy sokfelé tájékozódtam, és erre rakódott rá már a '80-as évek egyetemi közegének számos élménye is. Rendkívül izgalmas periódus volt ez számomra. Az ember összerakosgathatta a különböző impulzusokat, amelyek a különböző tanáraiktól érték, és ez egyre inkább segített abban, hogy megpróbáljam kitalálni magamat, s megtaláljam a saját utamat.

A könyveit forgatva az előszavakban, ajánlásokban sokszor feltűnt két név: Kerényi Ferencé és Bíró Ferencé. Ha jól sejtjük, akkor a tanárai közül ők tették Önre a legnagyobb hatást. Miért voltak ők olyan jó tanárok? Szíve szerint kiegészítené ezt a két nevet még továbbiakkal?

Igen, valóban ők voltak rám komoly hatással, de még egy nevet az irodalomtörténészek közül feltétlenül említenem kell, ez pedig a Dávidházi Péteré. Az első év a magyar-történelem szakon komoly próbatétel volt; az évfolyamtársaim nagy részének a szak magyar része csalódást okozott, mert ilyenkor a nyelvészeti tárgyak tűnnek erőteljesebbnek, az uralisztikától elkezdve a nyelvtörténetig és a fonetikáig. Ettől sokan el is gyávultak, mondván, hogy ők nem ezért jöttek ide, s elkezdtek átmenekülni az esztétika szakra. Ezt már akkor meg lehetett tenni. Nekem ez a szituáció nem volt zavaró, úgy véltem, hogy engem a nyelvészet is érdekel. Ám talán éppen ezért bizonyult szemléletformálónak a történelem szak, és azon belül is Komoróczy Gézának az előadásai. Ő egyébként nagyon tudatosan igyekezett elretenteni a hallgatókat az előadásáról: az első órán igyekezett mindenkit megrémíteni, hogy milyen szörnyűségek várhatók nála és tőle. Elmondta, hogy hozzá nem érdemes vizsgáznni menni, mert ő egyrészt ötletszerű, másrészt igazságtalan, harmadrészt roppant szigorú, tehát, ha lehet, akkor most menjünk el, most még lehet menekülni. Ezt elég sokan el is hitték, s ezzel valóban sikerült elüldöznie a hozzá jelentkező hallgatók harmadát. Utána bevetette azt, hogy a következő órán írunk egy dolgozatot az ókori naptári rendszerek átszámíthatóságából, egy óránk van arra, hogy felkészüljünk Hahn István könyvéből milderre. Ekkor elment a másik harmada a reménybeli hallgatóságnak, és a harmadik órán azt mondta a mindezek után kitartó, de persze kissé szorongó csapatnak, amelyhez én is hozzátartoztam,

hogy „na végre, akkor lehet dolgozni”. Ő volt az, aki nagyon tudatosan úgy beszélt az ókori Keletről, hogy általános történetelméleti kérdéseket érintett, de mindig úgy, hogy megvolt a visszacsatolás a konkrét anyaghoz, amihez nekünk persze akkor nem nagyon volt hozzáférésünk nyelvi okokból. De rendkívül széles szakirodalmi jegyzéket adott nekünk, s egy szemléletnyitó, nagyon tág bevezetést adott. Megtanított gondolkodni.

Másodéves koromban találkoztam Kerényi Ferencsel, aki csak óraadó volt a bölcsészkaron, de nagy szerencsémre engem és a csoportomat (annak idején a hallgatók eleve csoportokba voltak beosztva) éppen hozzá osztottak be. Kerényi tudatosan magyar–történelem szakos csoportokhoz kérte magát, mert azt mondta, hogy ő is ezt a szakpárt végezte, és hogy ilyen hallgatókkal akar dolgozni. És úgy beszélt a 18. század végének, a 19. század elejének az irodalmáról, hogy folyamatosan a történeti kontextust is felvázolta mindehhez. Ezenkívül pedig nála éreztem azt, amit nagyon sok tanáromnál nem, hogy azt akarta megtanítani, hogyan lehet felépíteni egy házat, és nem fényképeket mutogatott felépített házokról. Tehát nem azt mondta el, hogy „ezt kell tudni, mert ez van”, hanem azt, hogy „itt van egy probléma, és ezt meg kellene oldani”. És ha erre mondtunk valamit, akkor arra azt mondta, hogy „ez jó, és ezzel tovább lehet menni”, de azt sem hallgatta el, ha szerinte az ötlet nem vezet sehová. Mindez sokkal ösztönzőbb volt, mint amivel általában találkoztam, amikor egy lezárt tudást akartak átadni. Jelenleg az az egyik baj, én legalábbis ezt érzem a hallgatók nagy többségénél, hogy inkább egy lezárt tudást akarnak. Mondjam meg, hogy nekik majd mit kell mondani, ha tanítaniuk kell, és akkor ők azt mondják tovább; és ha nem tudom megmondani, akkor azt úgy fogják fel, hogy én azért nem mondom, mert én ezt nem is tudom. Nem érzik azt, hogy azért nem tudom, mert nem *lehet* tudni, tehát, hogy több lehetőség van eleve és nem egy. Szóval Kerényi esetében ez a pedagógia volt rokonszenves. Hogy a későbbiekben is megmaradhatott a kapcsolat, az a személyiségének volt köszönhető. Ha később, azután, hogy nem jártam hozzá, összetalálkoztunk a Széchényi Könyvtárban, bármikor odamehettem hozzá egy problémával. Ilyenkor nem azt mondta, hogy „hát tessék megoldani”, hanem hogy „igen, erre van egy könyv”, és aztán odament és odahozta. Ez rendkívül ösztönző volt, és az ő egyébként fájdalomosan korai haláláig meg is maradt ez a kapcsolat, egy intenzív szellemi eszmecserenek a lehetősége. Sokat tanultam tőle, s írásaiból ma is tanulok.

Bíró Ferenc pedig akkortájt került ide az egyetemre, harmadéves voltam, amikor először hirdetett órát. Ő volt az, akinél a 18. század kutatásához nagyon sok segítséget kaptam, és a későbbiekben is folyamatosan támogatott. Akkor, amikor elvégeztem az egyetemet, ő lett a témavezetőm, és utóbb, az aspirantúra lezárulása után komolyan támogatta, hogy idekerüljek az egyetemre, tehát voltaképpen neki köszönhetem a tanársegédi kinevezésemet. Dávidházzal is harmadéves koromban találkoztam. Ismét szerencsém volt, ekkor meg hozzá osztották be a csoportomat. Ez is egy szemléletfordító találkozás lett. Ő a 19. század második felét tanította nekünk, és úgy beszélt irodalmi kérdésekről, hogy mindig az egykorú és utólagos kritikai megítélés kérdéseit kapcsolta hozzá az adott irodalmi szöveghez. Tehát rendkívül tág perspektívát nyitott, és tőle lehetett a leginkább megtanulni azt, hogy az elméleti kérdések nem önmagukban léteznek, hanem azért, hogy egy történeti problémát, egy irodalomtörténeti problémát meg tudjunk oldani. Hogy

az elmélet akkor lesz igazán termékeny, ha ehhez kapcsoljuk hozzá. Ehhez pedig nagyon rokonszenves, nagyon logikus és – talán úgy mondhatnám – nagyon ki-mért, többléptű gondolkodási mechanizmust is megtanított nekünk.

Ők voltak azok, akik a leginkább komoly hatással voltak rám, de sokáig tud-nék még anekdotázni egyéb tanáraimról is: hálás vagyok a sorsnak azért, hogy a középkori történelmet én még Fügedi Eriknél hallgathattam, aki akkor éppen taníthatott az egyetemen (ő óraadó volt, s csak néhány évig tartott órákat). Én őt nagyon tiszteltem korábban az írásai alapján, és tanárként is rokonszenves volt. Büszke vagyok arra, hogy felsőbbévesként még bejárhattam Szűcs Jenő előadá-saira: ő is csak másfél évig tanított az egyetemen, utána meghalt (öngyilkos lett). Örülök annak, hogy még járhattam például, igaz csak egy rövid időre és inkább csak ízelítőképpen, Klaniczay Gáborhoz, aki középkori egyháztörténe-tről beszélt nekünk. Poór Jánoshoz, Niederhauser Emilhez és Gergely András-hoz történeti szemináriumokra jártam. Sokféle érdekes és nagy tudású személyiséggel találko-zhattam itt, és ezek mind segítettek abban, hogy valamiféleképpen kikristályosod-hasson, mi is érdekel voltaképpen.

Ezek az órák, ezek a tanárok jelentették az alapkoordinátákat az egyetemi évek során, és ezek között a koordináták között alapították meg a Sic Itur ad Astrát – az első impresszu-mok tanúsága szerint – Kreutzer Andreával és a már említett Sahin-Tóth Péterrel, illetve Nyáry Mihálllyal, akinek a helyét a második szám impresszumában Morenth Péter vette át. Hányadéves volt ekkor Tanár Úr?

Másodéves. Egyébként, ha már említette az első számokon szerkesztőként szereplő társunkat, Morenth Pétert: neki kevésbé volt szerepe a folyóirat tartalmi kérdé-seiben, elsősorban a pénzügyekben segített nekünk. S bár pénzünk alig volt, az ő szerepe fontos volt az első lépéseknél. Őbelőle aztán nem lett történész, s a később-iekben nem is ambicionálta a munkában való részvételt.

Tehát ugyanakkor indították a lapot, amikor a sorsfordító Kerényi-szemináriumra sor került. Az együttállás mögött némi vacillálást érzek a történelem és az irodalomtörténet között. Mert mégsem irodalomtörténeti, hanem történeti folyóiratot alapítottak. Tényleg töprengett azon, hogy melyik utat válassza?

Én úgy vélem, hogy az út egyenes volt és célirányos. Elsőéves egyetemista ko-romtól kezdve arra a kérdésre, hogy mi akarok lenni, mindig azt mondtam, hogy „irodalomtörténész”. Teljesen egyértelmű volt a szándékom. Viszont éppen az év-folyamataimnak köszönhetően – akikkel igazán szoros baráti kapcsolatban vol-tam, és akiktől eleve nagyon sokat tanultam, és akik nyilván szintén sokat tanul-tak abból, hogy mi ott együtt voltunk ezeken az órákon – úgy láttam, hogy olyan szellemi potenciál, amely képes egy folyóirat-alapításra, csak a történelem szakon van. A magyar szakos évfolyamataim között nem találtam ilyen típusú társakat, pedig ott is számos kiváló ember volt. Ebből egyértelműen következett az, hogy megpróbálunk egy történész folyóiratot alapítani, és mivel kettős irányú volt az érdeklődésem, ezért ez nem okozott számomra semmiféle gondot. Úgy véltem, hogy irodalomtörténész-ként lehet közöm egy történeti folyóirathoz is. A dologban

egyébként az a szép, hogy maga az egész vállalkozás, ahogy kitaláltuk, akkor teljesen reménytelennek tűnt. Tehát az, hogy '86-ban két másodéves történészhallgató azt gondolja, hogy majd alapít egy történészlapot az ELTE-n, ez teljesen reménytelennek tűnt – mondjuk minket befolyásolt az, hogy ismertük az *Aetast*, tehát tudtuk, hogy ilyet lehet csinálni.

Az Aetas jelentett egyfajta mintát?

Az *Aetas* már ekkor jó ideje létezett, sőt volt Debrecenben is egy, diákok alapította és szerkesztette folyóirat, a *Határ*, amely egyszerre volt irodalmi és történeti jellegű. Úgy gondoltuk annak idején Sahin-Tóth Péterrel, szégyen, hogy az ELTE-n még nincs efféle lap. Miképpen lehetséges, hogy vidéken meg lehet csinálni, és itt meg nem? Kulcsszerepe volt egyébként a harmadik társunknak, Kreutzer Andreának, aki idősebb volt, mint mi, felettünk járt (jelenleg egyébként a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársa), mert amikor neki beszéltünk erről, akkor azt mondta, hogy „jó, kolléga urak, akkor csináljuk meg”. Ő volt az, aki elintézte, hogy a kari KISZ-bizottság finanszírozta a lapot. Sőt, én úgy emlékszem, hogy a folyóirat címét szintén ő találta ki. Ugye, ezt most már senki nem tudja megcáfolni, mert szegény Sahin-Tóth Péter meghalt 39 éves korában, Kreutzer Andrea meg nem emlékszik erre a mozzanatra (ezt már megkérdeztem tőle), tehát csak az a verzió létezik, amelyikre én emlékszem, ez pedig most már ilyen módon a hivatalos verzió. Tehát Kreutzer Andrea találta ki a címet.

Egyébként az induló *Sic Iturnak* több olyan vonatkozása is volt, amelyekre előzetesen nem gondoltam. Nem gondoltam arra, hogy a lapnak valamiféle politikai ellenzéki attitűdöt kellene képviselnie, pedig, ha valaki a '80-as évek közepén lapalapításra adja a fejét – ehhez hivatalosan lapengedély kellett, nekünk ez nem volt, ezért azt tüntettük föl a lapon, hogy „belső terjesztésű kiadvány”, s hivatalosan a kari KISZ-bizottság volt a kiadónk –, ennek legalábbis meg kellett volna fordulnia a fejünkben. De nem. Naivak voltunk. A másik, amire akkor nem gondoltam, hogy a folyóiratnak valamiféle módszertani-szemléleti újítást kellene képviselnie. Egyszerűen arra gondoltam, és emlékezetem szerint Péternek is valami hasonló járt a fejében, hogy egyszerűen a publikálási lehetőségeket kellene bővíteni, mert úgy éreztük akkor, hogy a rendelkezésre álló, a fiatal történészek számára megközelíthető folyóiratok köre túlságosan csekély, és ezekbe bekerülni voltaképpen reménytelen dolog egyetemi hallgatóként. Viszont, ha az *Aetashoz* és a *Határ*hoz hasonló lapok létesülnek, akkor van mód arra, hogy a pályakezdekők mégis megjelenjenek, és bekerüljenek a szakmai vérkeringésbe. Ezekkel az igényekkel vágtunk neki, és megpróbáltunk az évfolyamtársainkhoz és a fölöttünk lévő évfolyamok számunkra ismeretes hallgatóihoz fordulni, hogy találjunk tanulmányokat.

Az pedig már voltaképpen számomra is egy meglepetés, hogy ez a '87-ben alapított folyóirat mind a mai napig létezik. Akárhogy is, ez sajtótörténeti jelentőségű, mert az ELTE-n hallgatók által alapított folyóiratot, amely ilyen hosszú ideig működik, nem tudok felemlíteni. 1992-ben váltam ki a szerkesztőségéből, mert úgy gondolkodtam, hogy „jó, ez most így rendben van, de most már érvényesítsük, hogy én mégiscsak irodalomtörténész vagyok”. Persze közrejátszott az a tudat is,

hogy volt, aki továbbvitte a lapot, találtunk olyan fiatalabb hallgatókat is, akikre jó reménységgel rá lehetett bízni. Sahin-Tóth Péter gondoskodott a folytonosságról ekkor, 1992-en és a későbbiekben is, szoros kapcsolatban maradt az újabb és újabb szerkesztőkkel, segítette őket a lap körüli munkákban és a toborzásban.

A kezdetektől fogva alapvetőnek tartották, hogy a Sic Itur diákfolyóirat, mindenkori egyetemista hallgatók szerkesztik. Ennek megfelelően, mikor az alapítókkal együtt átléptek a doktori képzésbe, akkor érkezettnek látták az időt arra, hogy az alsóbb évfolyamoknak adják tovább a szerkesztést.

Egy ilyen, egyetemisták alapította folyóiratnak voltaképpen három útja van: az egyik az, hogy professzionalizálódik, tehát azok, akik megalapították, amikor idősebbé válnak, akkor is csinálják tovább, és ettől a lap valamiféleképpen professzionális történeti lappá válik – ez az *Aetas* útja. Igaz, nem feltétlenül az alapítók szerkesztik jelenleg, de az *Aetas* régóta vitán felül a magyar történelemszakma egyik legfontosabb orgánuma. A másik lehetőség a *Határ* esetében figyelhető meg: az ilyen lapok nyom nélkül meg is szűnhetnek. Folytatásuk nincs, csak emlékezetük. A harmadik út pedig, amire más példát nem nagyon tudok, mint a *Sic Itur*, az, hogy tovább kell adni fiatalabb szerkesztőknek a lapot, és folyamatosan ebben az állapotban tartani. Azaz mindig hallgatók vigyék tovább. Részben kényszerű helyzet ez, mert ez a lap megfelelő anyagi háttér híján soha nem tudott professzionalizálódni. Másrészt pedig nagyon bizonytalan is, mert kérdéses, hogy meddig találnak a szerkesztők utódokat, akik tovább akarják és tudják vinni az egészet.

Én a *Sic Itur*t egy papírhajóhoz szoktam hasonlítani, amelyik annak ellenére nem süllyed el a vízben, hogy minden mellett szól, hogy elsüllyedjen. És addig talán megmarad, amíg úgy tűnik, hogy szükség van rá. Én nagy érdeklődéssel figyelem azt az utat, amit a *Sic Itur* bejárt '87-től kezdve, s úgy érzem, ma is közöm van a laphoz. Örömmel tapasztalom, hogy a *Sic Itur*ban megjelent tanulmányok egyre inkább beépülnek a történelemszakma hivatkozásaiába. Folyamatosan visszaköszönnek a lapban közölt cikkek eredményei monográfiákban, más folyóiratokban megjelent tanulmányokban, ami arra mutat, hogy ha valaki a *Sic Itur*ban publikál, akkor immár nem a kútba dob be egy kavicsot, hanem hatása lehet az írásának. Ez kezdetben nem így volt. Volt olyan szerzőnk például, aki a *Sic Itur*nak adott ugyan egy tanulmányt, de utána ezt a tanulmányt egy az egyben publikálta a *Századokban* is. Nagyon fontosnak tartom, hogy a *Sic Itur* egyre inkább azon lapok közé tartozik, amelyek akár tematikusan, akár módszertanilag valamiféle újdonságot tudnak hozni a többi laphoz képest. Úgy látom – bár, mint említettem, a kezdet kezdetén nem volt ilyen szándékunk –, hogy ennek az újdonságra érzékeny lapprofilnak a megalapozásában nekünk, első szerkesztőknek is volt valamilyen szerepünk. De ebből a szempontból én nem érzem véletlennek azt sem, hogy mi a '80-as évek második felében voltunk bölcsészhallgatók. A generációnk valamiért fogékonyabb volt az újításra. Most csak arra szeretnék utalni, hogy a *Korall* jelenlegi főszerkesztője éppen az a Czoch Gábor, aki évfolyamtársunk, Sahin-Tóth Péternek csoporttársa volt (mindketten francia szakosok voltak). S nem utolsósorban nekem is jó barátom.

Említette, hogy a mai napig figyelemmel kíséri a lap útját. 2006 és 2009 között mint a kiadásért felelő egyesület elnöke, egyfajta spiritus rector, 1992 és 2006 között, illetve az utóbbi tíz évben pedig mint az olvasónk. Meg is nevezett egy olyan vonást, ami az utóbbi harminc évben talán folyamatosan jellemző volt a folyóiratra: az újításra való fogékonyságot. Ezen kívül mi teszi még Sic Iturrá a Sic Iturt?

Ha mondhatom némileg ironikusan, akkor a hibák. Tehát az, hogy csak nem sikerül tökéletes lapszámot kihozni, vagy a címléírások, vagy egyebek nem stimmelnek. De nagyon aranyos az egész, le se lehetne tagadni, hogy diákok szerkesztik. Annak idején ezt mi is így csináltuk: próbálkoztunk, próbálkoztunk, de csak látszódtott azért, hogy ez nem professzionális. Komolyabbra váltva: ami mégiscsak folytonos jellemzője a *Sic Iturnak*, az az, hogy van egyfajta lendülete, hogy időről időre új és izgalmas tematikák merülnek fel benne. Az a legjobb, amikor be kell látnom, hogy nekem ilyenek nem jutnának eszembe. Ehhez fiatalabb emberek kellene, akik meglátják a problémát, vagy olyan szövegeket ásnak elő, amelyek máshol nem lennének meg. Amikor például a Benda Gyulának szentelt szám kapcsán olyan szöveg került elő Benda Gyulától, amely a marxista korszakához tartozik hozzá, de annak idején csak szamizdatban jelent meg, az hihetetlenül érdekes volt. Illetve amikor felbukkant a Játék-szám, tehát amikor a történetírásnak ilyen szokatlan területei kerülnek be a folyóiratba, akkor ezek nagyon izgalmas lehetőségek.

Már egyetemi hallgatóként lapot alapított és szerkesztett. Volt köze ennek ahhoz, hogy a kandidátusi értekezése egy folyóiratról, a 18. század végi Urániáról szolt, vagy pedig ez merő véletlen?

Bizonyosan van valamiféle összefüggés, bár kétségtelen, hogy engem annak idején nem a sajtótörténet érdekelt, hanem egy olyan, más típusú problémát véltem felfedezni, amelyet éppen a sajtótörténeten keresztül lehetett megoldani. Ami engem annak idején megragadott, és ami voltaképpen elvezetett a kandidátusi értekezésemhez, az már a szakdolgozatomnál nagyjából eldőlt. Adva volt egy figura, akit úgy hívtak, hogy Kármán József, aki valamiféleképpen a nemzeti klasszikus rangjára emelkedett, és megpróbáltam azt a módszert követni, amit az egyetem alatt mind a magyar szakon, mind a történelem szakon, mind a nyelvészeti tanulmányok során igyekeztem elsajátítani, tudniillik ellenőrizni azokat az adatokat, amelyek forgalomban vannak Kármán Józsefről. Kiderült, hogy alig vannak adatok, s ami van, az sem nagyon ellenőrizhető. Akkor elkezdett érdekelni, mégis vajon hogy áll össze az a narratív szerkezet, amely Kármánról forgalomban van? Mi az eredete voltaképpen? És rájöttem arra, hogy a központ a Kármán emlékezetét ápoló Toldy Ferenc, tehát először Toldyt kellene megértenem. A szakdolgozatom – amely aztán a kötetbe is bekerült, csak jelentősen átdolgozva – voltaképpen Toldy Kármán Józsefről szóló, a Kisfaludy Társaságban elhangzott, 1843-ban tartott előadását dolgozta fel. Ezt próbáltam meg retorikai szempontból végiggondolni, arra a kérdésre összpontosítva, hogy hol van olyan állítás, amelynek volt adataalapja, és hol van olyan, ami kizárólag csak a retorikai szituáció miatt került bele, mégis a későbbiekben úgy tekintik, mintha adat lenne. Mikor tudatosult bennem, s bizonyítani is tudtam, hogy Toldy Kármán-előadása körül ennyi a bizonytalanság,

akkor elgondolkodtam azon is, mi az, ami egyáltalán megragadható Kármán kapcsán. Egy dolog maradt, ami biztosan megragadható: a tőle szerkesztett folyóirat, az *Uránia*. A disszertációmban már ezt a folyóiratot vizsgáltam.

Tehát – hogy a konkrét kérdésre is válaszoljak – nem a folyóiraton keresztül jutottam el Kármánhoz, hanem a Kármán-legendák révén jutottam el a folyóirathoz, és amikor ez megvolt, utána jött a következő lépés, hogy mindezek után összerakható-e egy másik típusú életrajz Kármánról. Ez volt a disszertáció utolsó logikus lépése: megpróbáltam a két szerkesztő, Kármán József és Pajor Gáspár életrajzát megírni. Aztán Pajor Gáspárénak még egyszer, hosszú évekkel később újra neki-futottam, mert akkor már több adatom volt, és kiderült, hogy Pajorról voltaképpen sokkal több adat van, mint Kármánról. Csak Pajort elfelejtették annak idején legendásítani, így nincs olyan narratíva, amely elfedné az alakját, s az életrajzát, bármennyire is szórványos vagy törmelékes adatokból kell összerakni, mégis össze lehet illeszteni.

Az, hogy egy folyóirat szerkesztésében magam is részt vettem, az bizonyosan belejátszott abba, hogy valami módon máshogy tudtam ránézni az *Urániára* mint kész produktumra is. Láttam mögötte a szerkesztés fázisait, és ez segített is a munkában. Az például külön gyönyörűség volt, amikor láttam, hogy Kármán és Pajor milyen kinkeservvel állíthatta össze ezt a folyóiratot: leginkább fordítottak németből, mert az volt a legegyszerűbb, és hogyha megtaláltak egy forrást, akkor felosztották maguk között. Ebben tökéletesen magunkra ismertem: amikor nincs meg teljesen a folyóiratszám, akkor ki kell tölteni. Ahogy lehet.

Ezen a korai ponton, a kandidátusinál kitapintható három fogalom, amelyek azóta is jellemzik Tanár Úr munkásságát: a biográfia (és a műfaj reformálására való törekvések); a mikroléptékű aprómunka és a társadalomtörténeti vagy – nevezhetjük úgy is, hogy – interdisciplináris megközelítés. Ez utóbbi kapcsán már Ön is elmondta, hogy ezzel a hozzáállással mintha inkább a fősodorról szemben haladna, mivel igyekszik minél jobban társítani az irodalomtörténeti munkához a történeti kontextust is. Miben látja annak az okát, hogy a magyar irodalomtörténészek egy jelentős része vonakodik ettől?

A kérdésre azt válaszolnám, hogy a '80-as években, amikor én is felnövekedtem, az irodalomról való gondolkodásnak az egyik legfontosabb törekvése az volt (látenszen vagy bevallottan), hogy megszabaduljunk a marxista szemlélet egyoldalúságától. Ennek a legnépszerűbb útja a műközpontú irodalomértés volt. Na most a műközpontúság pontosan ellene megy mindannak, amit gondolok – az én számomra eleve, alighanem alkatilag egy kontextualista irodalomszemlélet tűnik vonzósnak. Tehát az, hogy egy művet (legyen az akár vers vagy próza) úgy kell értelmezni, mint egy zárt struktúrát, és lehetőleg le kell vagdosni róla mindenféle valóságreferenciát, ez számomra nagyon érdekes és tanulságos megközelítés, de nem az én utam. Az a gimnáziumi tankönyv, amelyből én tanultam annak idején, a Szegedy-Maszák Mihály, Veres András, Zemplényi Ferenc, Szörényi László és Horváth Iván írta gimnáziumi tankönyv, gyakorlatilag a műközpontúságot képviselte igen magas színvonalon, s én ebből sokat tanultam. Az azonban mindig zavart, hogy ez a kiindulópont olyan képet sugallt a történészekről, amelyet nem éreztem igaznak: mintha a történész csak arról lenne felismerhető és azonosítható, hogy tudja

az évszámokat. Ez engem riasztott. Nyilván azért is, mert én nem is igen tudtam az évszámokat, tehát ha szabályosan felvételiznem kellett volna, nem biztos, hogy bekerültem volna az egyetemre. Mivel azonban mindkét felvételi tárgyamból tanulmányi verseny győztes voltam (történelemből is), így nem kellett felvételiznem. S azért lehettem történelemből is versenygyőztes középiskolásként, mert noha nem voltam reprodukzív alkat, de a problémákat érzékelni tudtam, s elég jó hatásokkal tudtam feldolgozni különböző szakirodalmi koncepciókat. Így aztán nem csoda, hogy ezt mélyíthettem el egyetemi időszakom alatt is, s a leginkább ezt tanultam meg a legjobb tanáraimtól. A történelem szakon éppúgy, mint a magyar szakon.

A másik ok, ami miatt nem természetes a kapcsolódás, az nem csupán a gyanakvás, s a „másik” oldalról kialakított legegyszerűsítő képzetek, hanem leginkább a képzettség hiánya. Ezt igazából talán csak az tudja érzékelni, aki végzett magyar és történelem szakot is. Nem véletlen, hogy számomra pont Kerényi volt az egyik bemérési pont, aki ugyanezzel a végzettséggel rendelkezett. Ő többször elmondta nekem, hogy neki az igazi mestere a történelem szakon volt, a nemrégiben elhunyt Urbán Aladár személyében. Az sem mindegy, hogy a történelem szakot hogyan érti az ember. Az én egyetemi éveimben a magyar–történelem szakpár tömegszaknak számított, csak az évfolyamunkban öt csoport magyar–történelem szakos hallgató volt. Ez azt jelenti, hogy nagyjából 50 ember. Ebből nagyon kevesen voltak olyanok, akik megpróbálták a kettőt valamiféleképpen együtt művelni, vagyis még az igazán értelmesek is inkább más irányba mozdultak el. Tehát fontos az is, hogy milyen típusú történelmet tanul az ember, mire érzékeny ebből a szakból.

Esetleg a jelenlegi egyetemi képzési rendszer, a jelenlegi diskurzus vagy épp nem létező diskurzus a tanszékek között megnehezíti azt, hogy ilyen többféle irányba nyitott hallgatókat termeljenek ki? Mennyire van táptalaja most ennek az egyetemen, van irodalomtörténet-sz-képzés az ELTE-n?

Igen, én is azt gondolom, hogy a jelenlegi helyzet nem ennek kedvez. Azért sem, mert az interdiszciplinaritásnak igazából az az útja, hogy az embernek először egyetlen szakterület módszertanával kell nagyon alaposan tisztában lennie. Hogyha ezt tudja, akkor képes lesz arra, hogy másokba is beletanuljon. Tehát hogyha eleve interdiszciplináris módon akarnak képezni valakit, könnyen két szék között a pad alá eshet, mert igazából semmit sem fog mélyen megtanulni. De ha valaki például masszív és alapos néprajzos képzést kap, s menetközben folyamatosan felhívják a figyelmét arra, hogy „na, de vannak itt azért érdekes történeti kérdések is”, akkor abból lehet valami. A lehetőséget inkább az osztatlan, kétszakos képzésben látom – s éppen ez az, ami már intézményesen fölszámoltatott. Persze még így is vannak egyéni utak. A mi doktori iskolánkban van olyan hallgató, aki még magyar szakot sem végzett, és most mégis nálunk írja a disszertációját, mert megtanult valamit, nemcsak tárgyi anyagot, hanem módszertant is, s nekünk sikerült meggyőznünk arról, hogy mindez kamatoztatható akár egy irodalomtörténeti szempontú doktori képzésben is. Mindazonáltal a szituáció egészében nem kedvez ebből a szempontból, hiszen egyre inkább korlátozott az egyetemi képzés is. Látszólag több mindenre terjed ki, mint korábban, ám az elsajátítandó anyagot sokkal felületesebben prezentálja. Ez az irodalomtörténet esetében jól látszik: ha

most egy magyar szakos lehetőségeire gondolok, s példának a 18–19. századi irodalmat veszem, akkor ez különösen látványosan mutatkozik meg. Mi ezt a korszakot, amelyet újabban klasszikus magyar irodalomnak is neveznek, s amely annak idején engem megfogott, két évig, másodévben és harmadévben tanultuk, összesen négy félévig, minden félévben volt előadásunk és szemináriumunk belőle. Jelenleg a hallgatóknak ebből az egész időszakból, amely nagyjából két évszázad anyaga, egyetlen előadást és egyetlen szemináriumot kell teljesíteniük. Óhatatlanul sokkal kevesebbet tudnak tehát, mint amire annak idején minket megtanítottak. Idetartozik annak a kérdése is, hogy ki milyen olvasottsággal jön az egyetemre. Ez sem mutat igazán kedvező változásokat. De nem is az a kérdés, ki mit olvasott előzetesen, hiszen, ha hajlandó erre, akkor rá kellene tudnunk venni arra, hogy intenzív önképzésbe fogjon. Jelentősebb gond, hogy a műveltség szerkezete változott meg. Létezik – és most ez egy nagyon durva felosztás lesz, nézzék el nekem, talán a lényeg érthető – egy európai típusú műveltségszerkezet, amelynek értelmében mindent nagyjából el tudok helyezni, még akkor is, ha mélyebben nem ismerem. Van ugyanis egy perifériás műveltségem, amely egyfajta durva osztályozást lehetővé tesz. Tehát, ha mondjuk, nem érdekel a modern zene, de valaki Stockhausenról kezd el nekem beszélni, akkor nagyjából tudom, hogy ő zeneszerző, mi több, modern zeneszerző, akit nagyon nehéz ugyan gyönyörűséggel és saját kedvtelésre hallgatni, mert gyötri az ember fülét, de nagyon jelentős. Ezért aztán nem kérdezek vissza, hogy ő meg kicsoda, s nem teszem magam nevetségessé ezzel a kérdéssel. Legföljebb majd utólag tájékozodom. Ugyanakkor az amerikai típusú műveltségszerkezet abból indul ki, hogyha én valamiről nem hallottam, az egyrészt nem érdekes, másrészt meg nincs is, s mindenféle szégyenérzet nélkül bevallhatom, hogy az illetőről fogalmam sincs. Számomra az előbbi beállítódás a természetes, s ami ezzel együtt jár, a rokonszenvesebb is. Míg mostanság inkább azt érzékelem, hogy a hallgatók többsége az utóbbi szerint viselkedik. S ez nem is lenne baj, csak éppen ennek a magatartásnak a legfontosabb elemét nem veszik át: a szabad és gátlás nélküli kérdezést. Ahhoz viszont általában ragaszkodnak, hogy az, amiről ők még nem hallottak, azt nem is érdemes megismerni. Így pedig igen nehéz új ismeretekhez jutni... Bár én próbálkozom, de a tanítás során időnként falakba ütközöm.

Több oktatótól hallottuk már, és persze mi is tapasztaltuk, hogy a bölcsészek is egyre kevesebbet olvasnak. A magyar szakon tanítók éppen a zsidóság fázisában vannak, vagy pedig kísérleteznek azzal, hogy hogyan lehet mégis rábírni a mai hallgatót az olvasásra?

Ezzel állandóan kísérletezünk, és egyelőre szó nincs arról, hogy valami megállapodott módszer birtokában lennénk. Könyvtárba eleve nem lehet elküldeni a hallgatókat. Én rendszeresen járok a Széchényi Könyvtárba, s jól érzékelem a változásokat. A '80-as években mi szinte fűrtökben lógtunk ott szombatoként, majdnem az egész évfolyammal lehetett ott találkozni ilyenkor. Persze, mert más lehetőség nem volt, ott kellett felkészülni az órákra. Most meg hallgatókat szinte nem is látok a könyvtárban. A jelenlegi egyetemisták az interneten szoktak megnézni bizonyos dolgokat. Legalábbis a tanárok ezzel nyugtatják a lelkiismeretüket. Mi megpróbáltuk azt, hogy az összes kötelező olvasmányt feltettük az internetre, hogy a diákjaink ott olvashassák el a kötelező olvasmányokat. De az a tapasztalat, hogy egyáltalán

nem olvassák el: az évfolyam-előadások vizsgái előtt most már íratunk egy tesztet, amelyben szövegrészleteket kell felismerni, s egészében csüggesztőek az eredmények. Vannak olyan hallgatók, akik a *Hymnus* és a *Szózat* szövegét nem képesek felismerni. Azt ugyanis semmiféle technikai vívmány és médiatörténeti újítás nem képes levenni a vállunkról, hogy az ember olvasson. Lehetőleg gondosan és lassan.

De itt nemcsak a primer, szépirodalmi szövegekről van szó. Az előző félévben tettem kísérletet egy olyan szabadon választható órára, ahol az utóbbi évtizedek jelentős irodalomtörténezeitől olvastunk egy-egy tanulmányt, és a félév végén mindenkitől megkérdeztem négy szemköt, hogy mi volt számára a legnagyobb újdonság. Olyan szerzőkre mondták, hogy újdonságok, akik alapvető szakirodalmi szerzők, de akiktől nem olvastak korábban semmit. Megjegyzem, az órára nem elsőévesek jártak, hanem olyanok, akik egy ideje már magyar szakosok voltak. Többen bevallották, hogy például Horváth Jánostól, akiről előadóterem van elnevezve az intézetünkben, s aki a legnagyobb 20. századi irodalomtörténész volt, még soha nem olvastak semmit. Szegény tanár ilyenkor melyik kezét harapja meg? Ha én elkezdem azt követelni tőlük, hogy fontos értelmezésekkel legyenek tisztában, akkor a szépirodalmi anyagot nem fogják elolvasni. Mert hát nem szabad túl sokat kérni a hallgatóktól, hiszen a többsége a jelenlegi egyetemistáknak már nem bírja a terhelést, s egy szeminárium nem működőképes, ha csak én, az oktató olvasom el a feladott szöveget, a diákok meg hallgatnak. Az már nem működik, ami annak idején Kerényinél kiválóan bevált, hogy egyik hétről a másikra feladta Dugonics András több száz oldalas *Etelkáját*, amelynek nem volt új kiadása, 1808-ban jelent meg utoljára. Amikor néztünk rá, hogy ezt miképpen tudjuk elolvasni, elmagyarázta, hogy menjünk fel a Széchényi Könyvtárba és olvassuk el ott. Felmentünk hát, volt egy példány belőle, azt kikértük, beosztottuk hármunk között (ennyien jártunk a szemináriumra), és elolvastuk egy hét alatt. Mert hát azért azt mégsem lehet, hogy úgy menjünk be az órára, ráadásul Kerényi Ferenchez, hogy nem ismerjük jól a szöveget.

Fontos azonban ehhez hozzátennem, nem arról van szó, hogy romlik a tudás, vagy éppen ezek a hallgatók rosszabbak lennének, mint amilyenek mi voltunk. A tudás átrendeződése olyan folyamat, amellyel szembe kell nézni és alkalmazkodni kell hozzá. Ha ezek a feltételek vannak adva, akkor ebből kell minél többet kihozni. Azt kell elérnie egy tanárnak jelenleg is, hogy a hallgatók többet tudjanak, amikor kimennek az egyetemről, mint amikor bejöttek. S az már komoly dolog, ha az ember azt érzi, hogy valamit legalább megtanultak. Még akkor is, ha néha azt is megtapasztaljuk, hogy van, aki semmit nem tanult.

Mikor kezdett el tanítani?

1990-ben végeztem, azóta tanítok.

Lassan 30 éve. Hogy látta ez alatt a három évtized alatt, gyors lefolyású volt ez a vesszőfutás?

Még azt sem mondanám, hogy vesszőfutás, mert ez egy hullámmzó folyamat. De a tendencia az egyértelmű, és egyre inkább látszik az, hogy amiben én felnöttem, az valami lezárt dolog. Mintha a folyó két partján lennének a jelenlegi hallgatókkal,

és még igazán át se tudok kiabálni nekik a túlsó partra. Bár azért próbálok. Azt, ami számomra annak idején evidencia volt, már el kell magyarázni nekik. És nyilván ez fordítva is igaz, tehát, ami számukra evidencia a digitális világból, azt meg nekik kell elmagyarázniuk nekem, mert azt meg én nem értem. A mi egyetemi időszakunkban a számítógépnek egyáltalán a lehetősége sem volt meg. Most ez egészen másként van, és ilyen módon azok, akik jelenleg egyetemre járnak, azok a szövegekkel való bánásmódnak, a szövegekhez való hozzáférhetőségnek egy más szituációjába lépnek bele. És ez látszólag könnyű és problémamentes, de ezt tudni kéne használni. Attól, hogy valami bármikor a rendelkezésünkre áll, még nem lesz az a miénk szellemileg is, csak úgy, ha az elsajátításáért külön erőfeszítéseket teszünk. Számomra mámorító dolog, hogy most megtalálok a Google Bookson bizonyos könyveket, amelyekért korábban Bécsbe kellett eljutnom. De hát attól még azokat el kell olvasni, meg kell érteni.

Talán ez egy paralízis-élményként éri a hallgatókat: annyira sok minden van előttük, hogy nem tudnak melyik irányba elindulni.

Persze, ez pontosan így van, és ennek érzem a bénító súlyát is. Abban kell segítenie egy tanárnak, hogy megadja azokat a képességeket, amelyekkel tájékozódni lehet. Az egyetemi időszakban két dolognak az elsajátítását tartanám nagyon fontosnak: az egyik a paleográfia, tehát, hogy a hallgatók képesek legyenek elolvasni bármit, akár nyomtatott, akár kéziratos formában, a másik pedig az intézménytörténet. Nagyon masszív intézménytörténeti ismeretek kellenének, hiszen ez alapján érthetjük meg azt, hogy egy bizonyos periódusban hogyan működött a közigazgatás, hogyan működtek a tudás intézményei, hol hozták létre azokat a forrásokat, amelyek az embert érdeklik, és hol lehet megtalálni azokat jelenleg. Ez komoly tanulság volt számomra, amikor ezt az összefüggést megértettem. S ezeket nem feltétlenül az egyetem alatt tanultam meg, hanem inkább utána. Akkor már külön törekedtem is ezeknek az ismereteknek az elsajátítására. Ha ugyanis az ember ezzel tisztában van, akkor sokkal könnyebb tájékozódni például egy biográfiaírás alkalmával. Mert akkor a lehetséges források lelőhelyét sokkal könnyebb megtalálni. Lehet ugyan, hogy ennek ellenére persze az adott, minket érdeklő forrást nem találjuk meg, de akkor is illik legalább utánamenni addig a pontig, amíg lehet. S az is információ, ha ki tudjuk zárni egy forrásnak a létét.

Tudunk-e, van-e értelme különbséget tennünk klasszikusan irodalmi és klasszikusan történeti források között? A mostani magyar szakos tanulmányok során, talán épp a műközpontú értelmezés miatt, könnyen támad az embernek olyan benyomása, hogy ezek irodalmi szövegek és csak irodalmi, leginkább irodalomelméleti szempontokból tudunk vagy legalábbis érdemes velük foglalkozni.

Bizonyosan van ilyen felosztás, és ez a két tudományszak története és jelenlegi gyakorlata szempontjából is releváns dolog. S egyfelől vannak olyan történeti kérdések, amelyekbe nagyon nehéz bármiféle irodalmi forrást belevonni (csak hogy mondjak egy rögtönzött példát, egy ipartörténeti kutatás vagy egy eminensen agrártörténeti kutatás esetén nem biztos, hogy az ember bővelkedik irodalmi

forrásokban), másfelől vannak olyan irodalmi megközelítések, amelyekben nem nagyon segít semmiféle történeti kontextus figyelembevétele (mondjuk egy rigorózus retorikai szövegelemzésnek másféle kritériumokhoz célszerű igazodnia). Ezen két véglet között azonban igen széles tér nyílik. A kérdés éppen az – és ezt én régóta figyelem a történészek esetében is –, hogy vajon tudunk-e kellő érzékenységgel szöveget értelmezni. A narratív források ugyanis akkor is elsősorban szövegek, ha kéziratossá, nem publikáltá, tehát nem a nyilvánosságnak szánt alkotásról van szó, s egy ilyen szöveg nem úgy kezelendő, mint – hogy egy kissé méltatlan hasonlatot mondjak – egy szublót, amelynek kihúzzuk az egyik fiókját, s kiemeljük belőle azt, amire nekünk szükségünk van. A szöveg ugyanis elsősorban nem adatok összessége, hanem van valamiféle retorikai struktúrája, van egy funkciója, létrejöttét egy kommunikációs szituáció magyarázza. S ha a történész ezeket mind figyelembe veszi, akkor lehet, hogy sokkal több mindent vesz észre a szövegben. Érdeemes megnézni, hogy a nem akármilyen irodalmi érzékenységgel is rendelkező Carlo Ginzburg hogyan nyúl a szövegekhez... Az is kérdés persze, észrevesszük-e, hogy egy szöveg, legyen szó bármilyen jellegű privát feljegyzésről vagy éppen nyomtatásban publikált szövegről, voltaképpen minnek is lehet a forrása. Érzésem szerint ez a forráskezelés mind a két irányban (tehát a történetírás és az irodalomtörténet szempontjából is) finomítható, és érdemes a történelem szakos hallgatókat azzal bombáztatni, hogy olyan szövegeket nézzenek meg, amelyekről az ember azt gondolná, hogy annak semmi köze a történelemhez, és fordítva, az irodalomtörténészeket pedig olyan szövegek, akár történetírói munkák elolvasására rávenni, amelyek pedig egészen más típusú kontextusokat jelenthetnek a számukra.

Hány társa van itt az egyetemen az irodalom és a történelem közelítésében?

Nem érzem magam egyedülinek vagy csodabogárnak. Még akkor sem, ha részben az egykori tanítványaimra gondolok elsősorban mint társakra. Itt, a 18–19. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéken már szinte többségben vagyunk ezzel az érdeklődéssel. Hogy csak a kollegáim közül említsek két kiváló kutatót – akiről büszkén mondhatom el, hogy mindkettejüknek én voltam annak idején a doktori témavezetője: Balogh Piroska és Vaderna Gábor mindketten valami efféle csinálnak, s már jó ideje én tanulok tőlük. A doktori iskolánkba is azért egyre több olyan hallgató jár, illetve szerzi meg a doktori fokozatot, aki elsajátította ezt a finomítható érzékenységet. Az persze kétségtelen, hogy elsősorban a 18–19. századi magyar irodalom kutatásában látok ilyen típusú törekvéseket, a 20. század kutatásában csak elszórtan – persze én nyilván csak az előző korszakhoz rendelkezem valamiféle hozzáértéssel, a későbbi korok kutatásának az utánpótlását nem is tudnám befolyásolni. A Vaderna Gáborral és Scheibner Tamással közösen szerkesztett irodalomtörténeti könyvsorozatban, a jelenleg a Ráció Kiadó gondozta *Ligatura* sorozatban eddig egyetlen 20. századi kötet jelent meg, nem véletlenül a sorozatszerkesztő Scheibner Tamásé. Az már más kérdés, hogy Scheibner kiváló monográfiájának szerintem nem volt olyan hatása, amelyet megérdemelt volna, legalábbis én nem érzékeltem, hogy akár a korszakkal foglalkozó történészek, akár az irodalomtörténészek továbbgondolták volna. Mert persze benne van ebben az egész irányzatban (vagy mondjam inkább úgy: törekvésben?), hogy az eredmények

méltányolása vagy továbbgondolása esetleges. Csak egyetlen példát mondanék, a magamét: a *Fogságom naplójáról* írott kismonográfiámról, amelyet kifejezetten azért írtam, hogy a történészek számára láthatóvá tegyem, miféleképpen lehet egy szépirodalmi szövegnek tekintett művet történeti forrásként felfogni, illetve egy történeti forrásról bebizonyítani, hogy irodalmi célzatosságának komolyan vétele nélkül nem lehet történetileg sem kielégítően értékelni, mindmáig egyetlen történész írta recenzió sem született. Egyedül az egyik doktori hallgatóm recenzálta egy irodalmi folyóiratba. Azért mégsem tekintem ezt kudarcnak. Kazinczyval, a Martinovics-összeesküvéssel és ennek az utótörténetével eleve nem foglalkoznak már a történészek. Tehát nincs, akit provokáljon az ember, nincs, akinek fölhívja a figyelmét, hogy másképpen kéne olvasni a forrásokat. De ez nem baj. Ha van ebben a könyvben valami érdekes, akkor majd egyszer észreveszi valaki. Nem rövid távra szánja az ember az ilyen munkákat.

Említette a beszélgetés elején a történelem szak oktatói közül Komoróczy Gézát, Poór Jánost és Klaniczay Gábort. Hallgató korában akár az ő óráikon, akár máshol elhangzott az a szó, hogy mikrotörténet?

Erről már azért lehetett tudni valamit, hiszen a '80-as évek végén, Klaniczay Gábor szerkesztésében már elindult egy mikrotörténeti sorozata a Magvetőnek. Az volt a sorozatcíme, hogy „Mikrotörténelem”. Ezekben az években nagyon sok minden fölmerült, ami aztán a '90-es évektől jelent meg magyar fordításban, csak bizonyos könyvek, amelyeket utóbb a mikrotörténet eredettörténeteként is emlegettek, kulturális (történeti) antropológiai alpművekként szerepeltek. Mert akkor inkább ez volt a hívószó. De Klaniczay Gábor óráin például lehetett hallani a *Montaillou*-ról. Nem feltétlenül olvastuk akkor, de tudtuk azt, hogy van, és hogy ez egy fontos könyv, egy egész irányzat kezdeményezője. A '80-as évekhez eleve hozzátartozott az az általános törekvés, hogy keressünk valami mást a marxista történetírás nagy, generális leírásai helyett. Ezt többen pedzegették. De akkor ez még inkább a felmutatás szintjén létezett csak. Klasszikusokat viszont már bőven olvastattak velünk. Például Pirenne-t meg Braudelt.

És melyik volt az a kézirat, amelyiknek a megírásához már úgy ült le Tanár Úr, hogy ez már mikrotörténet – vagy legalábbis mikrotörténeti jellegű – lesz?

Igazából, amelynél tudatosan erre készültem, az a Csokonai-könyv volt. Ahol már az egyik legfontosabb feladatomban azt éreztem, hogy írjak hozzá egy olyan módszertani bevezetőt, amelyben megpróbálok elhelyezni ezt az egész irányt. S azt, hogy ez mit jelenthet egy irodalomtörténész számára. Ezzel sokat bíbelődtem, és ez volt az a rész, amelyet aztán oda is adtam a barátomnak, egykori évfolyamtársamnak, Czoch Gábornak, hogy nézze meg és mondja meg, ha valahol hibáztam. A Lisznyai-kötet ebből a szempontból még egy naivabb állapotot tükrözött. Ott inkább a forrásokból próbáltam meg kiindulni, és nem kíséreltem meg a mikrotörténet általános elhelyezését elvégezni. Ezért is elégedtem meg azzal, hogy nem a mikrotörténet, hanem a társadalomtörténet fogalmát használtam. A '80-as években még inkább ez volt a gyűjtőfogalom. Akkortájt alakult meg például a Hajnal István Kör

is, amely társadalomtörténeti egyesületként határozta meg magát. Az a finomítás, hogy a társadalomtörténet és a mikrotörténet nem azonos, a '80-as években még nem látszott a számomra, mert a társadalomtörténet volt az az ernyő, amely a marxizmussal szemben álló irányzatokat összefogta és elfedte. Aztán később már olvastam a német történészvita és az *Alltagsgeschichte* bizonyos szerzőitől is sok mindent, rájöttem, hogyan váltak el bizonyos történetírói iskolák a német historiográfiában, úgy gondoltam, hogy nem célszerű fenntartanom ezt a tagolatlan társadalomtörténet-fogalmat. Igaz, jelenleg is megfigyelhető, hogy viszonylag kevésbé tudnak artikulálódni a magyar történetírásban irányzatosan ezek az újabb lehetőségek.

Az elmondottak alapján úgy láthatjuk, hogy a '80-as években, az egyetemi évek során nyitottak a nyugat-európai szakirodalom felé. Hogy látja most, mennyire tartunk lépést innen, Magyarországról a leginkább nyugat-európai friss diskurzussal? Beépítjük őket, reflektálunk rájuk?

Nyilván mások a technikai feltételek, sokkal könnyebb hozzáférni bizonyos szövegekhez, sokkal gyorsabban lehet reagálni mindenre. Én azt látom egyébként – és általában is jellemző ez a magyar szellemi életre –, hogy az igény sokkal hamarabb felvillan, mint ahogy beépülne és kutatásokat inspiráló módon jelentkeznék. Ez a fajta lemaradás jelenleg is megvan. Időbe telik, amíg az újabb tudományos eredmények hazai problémákra és forrásokra alapozva itthon is megjelennek. Persze vannak olyan történészek, akik teljesen szinkron módon mozognak bizonyos nemzetközi trendekkel. Ebből a szempontból nagyon tanulságos, ha megnézzük, egyes nyugat-európai szerzők milyen magyar szerzőkre hivatkoznak. Nem biztos, hogy ez kellemes vagy megnyugtató látvány...

Nyilván itt az is probléma, hogy nem nagyon publikálnak a magyar szerzők idegen nyelven.

Igen, ez így van. Noha ebből a szempontból is sokat változott a helyzet az elmúlt évtizedekben, s ebben komoly szerepe volt a CEU-nak, csak hát azt elüldözték Budapestről. Mindazonáltal az, hogy a magyar történetírás szerves része legyen a nemzetközi történész-diskurzusoknak, ez továbbra is inkább vágyálom. Vagy legyenek derülátóbb: előremutató feladat.

A Csokonai-monográfia bevezetőjében felsorolja, hogy melyek azok a vonásai a mikrotörténetnek, amelyek relevánsak lehetnek az irodalomtörténet számára. Első helyen említi a léptékváltást, és ki is fejtí, hogy ez alatt az egyén és mikroközege közötti interakciókat érti, amelyeket a könyvben becsülettal ki is veséz annak érdekében, hogy az egyénről, ez esetben Csokonairól minél többet megtudhassunk. Kíváncsiak vagyunk, vajon mit gondol a léptékváltás másik, multiszkopikus módozatáról, amelynek értelmében minden léptéknek – úgy a mikro-, mezo-, mint a makroléptéknek – azonos a relevanciája. Ha eljátszunk a gondolattal, hogy végtelen sabbatical jár egy irodalomtörténésznek, akkor megírható lenne a 18–19. századi magyar irodalom története multiszkopikus megközelítésben?

Nem tartom teljesen elképzelhetetlennek, de nem biztos, hogy ezt nekem kell megcsinálnom.

Ha mégis erre adná a fejét, milyen léptékeket választana?

A legelső kérdés nyilván az, hogy milyen forrásadottságaink vannak, minek a kapcsán lehetne egy ilyesféle megközelítést megkísérelni. Én úgy szoktam számba venni a hagyományokat, korábbi kutatásokat, hogy figyelem, vajon lehetnének-e új munkák kiindulópontjai. Két könyvre utalnék, amelyek valamit mutatnak mind-abból, hogy miféleképpen lehet ezeket a szinteket megfogni. Az egyik Kerényi Ferenc könyve Pest megye irodalmi életéről, ami a 18–19. századot fogja át. Ez egy megyei szintet mutat meg úgy, hogy mindig kitér utána az országos szintre is. A könyv alapján nagyon jó kísérletet lehetne arra tenni, hogy ebből a periódusból Pest megyében találjunk egyetlen olyan személyiséget, akinek a beágyazottságát meg lehetne mutatni. Mindezt Pest megye vagy a régió irodalmi életének távlatában, tágabban pedig nemzeti irodalmi keretben. Kérdés, hogy van-e ehhez forrásadottság. De ez a könyv nagyon fontos bemérési pontja lehetne egy ilyesfajta, újragondolt feladatértelmezésnek.

A másik egy újabb könyv, Vaderna Gáboré, ami két éve jelent meg, és amelyik voltaképpen a 18. század végi, 19. század eleji magyar költészetből kiindulva különböző metszeteket néz meg, és különböző problémákat állít a középpontba. Itt is van egy felső szint, a nemzeti irodalom szintje, amelybe beépült ez a fajta költői termés, amely részben közköltészeti vagy éppen folklorisztikus eredetű, esetleg alkalmi költeményekre épül. De Vaderna művében is több szint látható. Szerintem ez is egy roppant érdekes kísérlet, amely többek között az alkalmi költészetnek a poétikáját és irányát mutatja meg aprólékos szövegelemzések révén. És van is Vadernának egy nagyon érdekes személyisége, akit nem ő fedezett fel, de ő hívta fel a figyelmet arra, hogy milyen hihetetlen hagyatéka van: ő Sebestyén Gábor, aki nincs benne a nemzeti irodalmi kánonban, Veszprém megyei táblabíró volt a 18. század végén, s némileg grafomán. Róla van egy esettanulmány is a könyvben. Szerintem ez a két könyv egymásra vonatkoztatva mutat valamit ebből a lehetőségéből, amire kérdeztek. Azt kellene végiggondolni alaposan, hogy egy személyről vagy egy személytől maradt-e olyan típusú forrásanyag, amire fel lehetne építeni egy ilyen monográfiát. De fel lehet tenni a kérdést is, hogy feltétlenül megyei szinten kell-e meghúzni azt a bizonyos mezoszintet? Vagy inkább valamiféle nagyobb tájegységnél vagy közigazgatási egységnél? Mert ha Csokonából indulnánk, akkor az ő szövegei nyilván leginkább a református Tiszántúl irodalmi műveltségébe épültek be, esetleg a protestáns kollégiumok világába.

Beszéljünk a biográfiákról is! Elég csak átfutni könyveinek címét, hogy lássuk, becsüli ezt a műfajt, több biografikus munkát írt. A beszélgetésre készülve kézbe vettük ezeket a könyveket, és hamar kiderült, hogy egyik sem klasszikus megközelítésű, mindegyik kísérletezik a zsáner megújításával. Már a Lisznyai Kálmán-kismonográfiában alkalmazza a mikro-történet eszköztárát, melyet még tudatosabban adaptált a Csokonai-könyvön dolgozva. Ez utóbbi egyértelműen olvasható problémacentrikus társadalomtörténeti munkaként. De az Arany-biográfia is újszerű, és megint csak kedves lehet a társadalomtörténészek számára, mert Arany János társadalmi státuszának változásai mentén vázolja fel a pályaképet. Ha

mindezt jól detektáltuk, akkor talán az sem elhamarkodott, ha úgy fogalmazunk Tanár Úr tudomány szemléletével kapcsolatban, hogy „fontolva haladó”. Elfogadja ezt a jelzőt?

Pontos a leírási kísérlet, és igazán megtisztelő ez a jelző is. Én alapvetően tisztelem a hagyományokat, és mindig igyekszem számba venni mindazokat a kutatási előzményeket, amelyek fölhalmozódtak az adott kérdésről, s igyekszem ebből kibontani azt, ami engem érdekel. Soha nem kívántam úgy beállítani a saját törekvéseimet, hogy az soha nem látott, senkitől meg nem sejtett újdonságot fog bejelenteni bármelyik írói életmű kapcsán. Ez így nem is működik. Ha az ember tudatosan viszonyul a szakirodalmi hagyományokhoz, mindig talál olyan töréspontokat, olyan elhanyagolt, de egykor felvillantott értelmezési lehetőségeket, amelyeket érdemes újragondolni és átértelmezni. Tehát ebből a szempontból nyilván van a szemléletben egyfajta alkati konzervativizmus is. A szakirodalmi hagyományokra építve egyébként sokkal látványosabban meg lehet mutatni, hogy más típusú forrásokat, szélesebb forrásbázist felhasználva, és másféle szemlélettel közelítve sokkal többet ki lehet hozni a feladatból, mint ami korábban ismeretes volt. A tőlem írt biográfiáknak nem az az elsődleges céljuk, hogy kanonizációs kérdéseket döntsenek el. A Lisznyai-kötet ebből a szempontból azért volt érdekes, mert azt a kötetet én nem arra akartam fölhasználni, hogy bebizonyítsam, hogy Lisznyai Kálmán elhallgatott nagy költő volt. Azt akartam bebizonyítani, hogy mennyire izgalmas lehet egy olyan személynek a bibliográfiája, akit nem tartunk nagy költőnek.

Egyébként a dologhoz annyi hozzátartozik, hogy ennek a könyvnek az első, embrionális változata egy szemináriumi dolgozat volt, amelyet Dávidházi Péterhez írtam harmadéves koromban. Ő azt mondta, hogy mindenki szabadon választhat témát a 19. század második felének magyar irodalmából. Erre én felbátorodtam s bejelentettem – általános megrökönyödést keltve –, hogy Lisznyai Kálmánról szeretnék írni. Az évfolyamtársaim azért rökönyödtek meg, mert nem tudták, ki az a Lisznyai Kálmán, Dávidházi meg azért, mert ő tudta, hogy ki az. De úriember volt, nem vonta vissza a szavát, s elfogadta a döntésemet. Annak egyébként irodalmi okai voltak, hogy Lisznyai eszembe jutott. Előtte olvastam ugyanis Nagy Andrásnak, a prózaírónak az első könyvét, amelynek az volt a címe, hogy *Toron, 1867*. Ennek a címadó novellájában szerepelt Lisznyai Kálmán. Engem pedig kifejezetten elkezdett érdekelni, hogy mit lehet tudni erről a figuráról. Ehhez jött kapóra a Dávidházihoz írandó szeminárium dolgozat, amelyet meg is írtam becsülettel határidőre. A '80-as évek technikai fejlettségét mutatja, hogy kézzel írtam, mert akkor még nem volt írógépem. Arra emlékszem, hogy a dolgozat végére odamásoltam egy idézetet Esterházy Péter *A szív segédigéi* című regényéből, ez 1985-ben, nem sokkal korábban jelent meg. A szöveg azzal a mondattal fejeződik be: „Mindezt majd megírom még pontosabban is.” Kellett hozzá némi szemtelenség, hogy éppen ezzel zártam a saját dolgozatomat. Dávidházi persze pontosan tudta, hogy ez egy Esterházy-idézet, és mellé írta piros tollal: „Majd meglátjuk!” Erre azért emlékszem igen élesen, mert Dávidházi ezt az unikális példányt megőrizte (nekem nem is volt belőle másolatom), és jónéhány évvel később megmutatta nekem, bizonyítván, hogy ő ezt azóta is őrzi. De visszatérve a kérdésre: magát a leírást elfogadom. A biográfiákat egyébként is kedvelt műfajomnak tartom, és a továbbiakban is érdekelnek.

Ezek szerint még tervez biográfiát írni Tanár Úr? És az megint csak egy újabb, negyedik típusú megközelítés lesz?

Nem tettem le róla, lennének még ötleteim. Bár még nem formálódott ki az, hogy pontosan mit akarok csinálni. Nyilván először találnom kell olyan típusú, sokoldalúan felhasználható forrásanyagot, amelyből ki lehet bontani egy biográfiát. Ebből a szempontból adódik Vörösmarty pályája, mert róla is igen gazdag anyag áll rendelkezésre. És hát van még egy igen izgalmas téma, Jókai Mór. Ő azért is érdekes, mert róla van egy olyan szakirodalmi állítás, hogy neki gyakorlatilag nincs életrajza 1849 után. Mert ő ekkortól már csak írt. S épp ez az a kihívás egy biográfiaíró számára. Megragadható-e az, hogy miből is áll a hétköznapi létezés? Amikor egyébként korának egyik legjelentősebb prózaírójáról van szó.

2023-ban hatalmas Petőfi-bicentenárium várható, komoly anyagi háttérrel. Egyrészt azt szeretnénk megkérdezni, irodalomtörténészként hogyan készül erre az emlékévre? (Az imént csak Vörösmartyról és Jókairól szóló biográfiák lehetőségéről beszélt, Petőfi neve nem hangzott el.) Másrészt mint szellemi készenlétben lévő értelmiségi mit vár ettől a bicentenáriumtól?

Nem olyan régen ért véget az Arany-év, és látható volt, hogy ha a szakma kellőképpen felkészül, akkor nagyon komoly eredménye lehet egy emlékévnek. Az Arany-év kifejezetten sikeres évnak mondható, sok publikáció és forrás jelent meg, és még most sincs teljesen vége. Vannak olyan munkák, amelyek csak mostanában fognak megjelenni. A Petőfi-év nagy lehetőség lesz: lehet nagyon jó, de el is lehet rontani. Nekem van egy komoly adósságom, amelyet addigra be kellene fejeztem. Kerényi Ferenc váratlanul halt meg 2008-ban, s már nem tudott a Petőfi kritikai kiadás sorozat végére érni. A hatodik kötet, amelyen éppen dolgozott, már nem készült el. Ez a kötet tartalmazza az 1848–49-es verseket, tehát az életmű utolsó szakaszát. Ez egy nagyon fontos periódusa Petőfi pályájának. Kerényi a kötetnek a nagy részét elkészítette, tehát a kötet olyan 80%-os készültségi fokban rendelkezésre áll. Az anyag nálam van, és ezt nekem kell befejeztem. Önemésztő feladat lesz, s nemcsak a feladat nagysága miatt, hanem azért is, mert az egyik legkedvesebb tanárom munkáját kellene befejeztem. Ez egy lelki teher is. De legalább ennyire nehéz, hogy el kell tudnom dönteni azt, melyek azok a pontok, amelyeken Kerényi még végzett volna kutatásokat, s melyek azok, amiket már lezártnak tekintett. Ehhez az kell, hogy annyira beledolgozzam magam az anyagba, amennyire ő. Én tudom, hogy ez szinte lehetetlenség, mégis meg kell találnom a módot a munkája befejezésére. Ha ezt sikerült befejeztem végre, akkor teljessé válik a Petőfi-kritikai sorozatnak a verses életművet tartalmazó folyama. S lennének még terveim, amelyek nem feltétlenül a saját munkáim, hanem egy kutatócsoportnak a szervezését igénylik.

Meglátjuk.

*Az interjút Veress Dániel és Virág Csilla készítette
Budapesten, az ELTE bölcsészkarán,
2019 szeptemberében*

Felhasznált irodalom és rövidítések

BENDA–HAMBURGER

(1977) BENDA Gyula – HAMBURGER Mihály: Marx a negyedik évtizedben. [Válasz]. *Sic Itur ad Astra*, 29. (2015) 64. sz. 41–52.

KERÉNYI

2002 KERÉNYI Ferenc: Pest vármegye irodalmi élete, 1790–1867. Budapest, Pest M. Monográfia Közalapítvány, 2002. (*Előmunkálatok Pest megye monográfiájához*, 3.)

PETŐFI

1973–2008 *Petőfi Sándor összes költeményei*. 1–5. köt. Szerk.: KERÉNYI Ferenc. (3–5. köt.) Budapest, Akadémiai, 1983–2008.

SCHEIBNER

2014 SCHEIBNER Tamás: *A magyar irodalomtudomány szovjetizálása. A szocialista realista kritika és intézményei, 1945–1953*. Budapest, Ráció, 2014. (*Ligatura*)

SZILÁGYI

1998 SZILÁGYI Márton: *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*. Debrecen, Kossuth Egyetemi, 1998. (*Csokonai könyvtár*, 16.)

2001 SZILÁGYI Márton: *Lisznyai Kálmán. Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai*. Budapest, Argumentum, 2001. (*Irodalomtörténeti füzetek*, 149.)

2013 SZILÁGYI Márton: *Ligatura: szándékok és eredmények. Egy irodalomtörténeti könyvsorozatról a szerkesztő nézőpontjából*. *Korall*, 14. (2013) 53. sz. 179–185.

2014a *Ki vagyok én? Nem mondom meg... Tanulmányok Petőfiről*. Szerk.: SZILÁGYI Márton. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014.

2014b SZILÁGYI Márton: *A költő mint társadalmi jelenség. Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*. Budapest, Ráció, 2014. (*Ligatura*)

2017a SZILÁGYI Márton: *„Mi vagyok én?” Arany János költészete*. Budapest, Kalligram, 2017.

2017b SZILÁGYI Márton: *Forrásérték és poétika. Kazinczy Ferenc: Fogságom naplója*. Budapest, Reciti, 2017. (*Irodalomtörténeti füzetek*, 177.)

VADERNA

2017 VADERNA Gábor: *A költészet születése. A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedében*. Budapest, Universitas, 2017.

